

Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar'da Kaygı ve Özgürlük*

DR. BÜLENT AYTOK ÖZALTIOK**

Öz

Varoluşçuluk, başka hiçbir felsefi akımda olmadığı kadar edebiyat üzerinden ilerleyen bir akımdır. Bu durum, edebiyat dünyasında iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Jean Paul Sartre, Albert Camus gibi kimi varoluşçu filozofların kendi varoluşçuluk anlayışlarını çoğu zaman doğrudan roman, tiyatro, hikâye gibi edebi türler üzerinden anlatmaları şeklindedir. Sözgelimi Sartre'ın *Akıl Çağı*, *Bulantı*, *Duvar*; Camus'nün *Yabancı*, adlı eserleri bahsettiğimiz bu tipten yansımanın en tipik örnekleridir. Varoluşçuluğun edebiyata yansımalarının bir diğer şekli de varoluşçuluğun doğrudan hayattan beslenen bir akım olmasından ötürüdür. Varoluşçu fenomenlerin -eşyanın tabiatı gereğince- hayatı ve insanı tüm yönleriyle anlatmaya çalışan sanatçıların eserlerinde içkin bir şekilde yer alması sonucu ortaya çıkar. Bu makalede, farklı anlatım teknikleri kullanarak bireyi tüm yönleriyle anlatmayı amaçlayan Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* ve *Tehlikeli Oyunlar* romanlarında varoluşsal değeri olan kaygı ve özgürlük fenomenleri incelenecektir. Bu tahlil yapılırken de kaygı ve özgürlük fenomenleri ayrı ayrı değil birbirleriyle olan ilişkileri üzerinden değerlendirilecektir. Bu amaçla ilk önce Jean Paul Sartre, Martin Heidegger, Soren Kierkegaard gibi varoluşçu filozofların eserlerinde bu fenomenlere nasıl baktıkları açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından da bu fenomenlerin *Tutunamayanlar* ve *Tehlikeli Oyunlar*'da nasıl ortaya çıktığı tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Varoluşçuluk, Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, Kaygı, Özgürlük

ANXIETY AND FREEDOM IN TUTUNAMAYANLAR AND TEHLİKELİ OYUNLAR

Abstract

Existentialism is a movement which progresses through literature more than any other philosophical movements. This situation appears in two ways in the literary world. The first is that some existential philosophers such as Jean Paul Sartre and Albert Camus often express their understanding of existentialism directly through literary genres such as novels, plays, and stories. For instance, Sartre's *The Age of Reason*, *Nausea*, *The Wall* and Camus's *The Stranger* are the most typical examples of this kind of reflection. Another form of existentialism's reflection in literature is that existentialism is a movement that feeds directly from life. It is the result of the existential phenomena inherently taking place in the works of artists who try to explain life and people in all aspects according to the law of instrument. In this article, the phenomena of anxiety and freedom that have an existential value in the novels *Tutunamayanlar* and *Tehlikeli Oyunlar* by Oğuz Atay,

* Bu makale Oğuz Atay'ın *Romanlarında Varoluşçuluk* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Millî Eğitim Bakanlığı, aytok25@gmail.com, orcid.org/0000-0001-6356-3706

Gönderim tarihi: 24.02.2020

Kabul tarihi: 13.04.2020

who aims to explain the individual in all aspects by using different narration techniques, will be investigated. While doing this analysis, anxiety and freedom phenomena will not be evaluated separately, but through their relationships with each other. For this purpose, firstly, it will be explained how the existentialist philosophers such as Jean Paul Sartre, Martin Heidegger, Soren Kierkegaard look at these phenomena in their works. Then, how these phenomena emerged in *Tutunamayanlar* and *Tehlikeli Oyunlar* will be discussed.

Keywords: Existentialism, Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, Anxiety, Freedom

GİRİŞ

Varoluşçu felsefenin en önemli fenomenlerinden biri kaygıdır. Adı varoluşçulukla anılan hemen bütün filozoflar, çalışmalarında kaygının varoluşsallığı ortaya çıkarmadaki rolüne değinmişlerdir. Bununla birlikte varoluşçu filozoflar kaygının korkuyla karıştırılmaması gerektiği, diğer bir deyişle korkunun kaygı olmadığı tespitinde de birleşmişlerdir denilebilir.

Kaygı, korkudan farklıdır; çünkü korkuya neden olan yani korkunun yöneldiği bir nesne vardır. Oysa kaygının ki hiçliktir ve hiç, bir nesne değildir. Korku, bir nesnesi olduğu için zapt edilebilir, aşılabılır, tedavi edilebilir ancak kaygı; zapt edilemez, aşılamaz çünkü hiçbir sonlu varlık kendi sonluluğunu yenemez. Kaygı, suskun ve gizli de olsa hep oradadır. Varoluşsal kaygı psikoterapiyle giderilemez, çünkü kaygı sonluluğu değiştiremez (Deren, 2013, s.116).

Kaygı ve korku arasındaki farka dair burada söylenenlerde vurgu, kaygının bir nesnesinin olmaması; korkunun ise bir nesneden beslenmesi üzerinedir. Bununla birlikte korkunun giderilebilir, kaygının ise giderilemez olduğu da görülmektedir burada. Buna benzer bir çıkarım, Erdem Çiftçi'nin "Bir Yazgı Olarak Kaygı" adlı makalesinde de vardır. "Freud ise önceleri kaygıyı, bastırma sonucu ortaya çıkan bir durum olarak görürken sonrasında bastırmayı üreten, ona yol açan gerçekliğin kaygı olduğunu düşünmeye başlar (1989, s. 32). Freud nesnesi olmaması bakımından korkudan (Furcht) ayırdığı kaygıyı (Angst) gerçekçi ve nevrotik kaygı olarak da ikiye ayırır. Gerçekçi kaygının nedeni belli iken, nevrotik kaygının nedeni bilinmez." (Çiftçi, 2013.) Günlük dilde birbirinin yerine kullanılabilen bu iki kavramdan kaygı için Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa" (TDK, 2009, s.1115) tanımı yapılmıştır. Kurumun bu tanımının kaygının korkudan ayrılan yönüne olan iması açıktır. Özellikle "endişe duyulan düşünce, tasa" tanımlaması kaygının korkuya olan farkını düşündürmektedir. Kaygıya dair Selçuk Budak'ın *Psikoloji Sözlüğü*'nde ise şunlar söylenmektedir: "1.) En genel anlamıyla tehlike veya talihsizlik korkusunun ya da beklentisinin yarattığı bunaltı veya tedirginlik; usdışı korku. 2.) Bir başka tanıma göre kaygı, nesnesiz olmasıyla korkudan farklılık gösterir. Korkunun ister bir insan ister bir olay olsun, bir nesnesi vardır ama kaygının yoktur" (Budak, 2009, s. 418). Bu alıntılardan da görüleceği üzere kaygı nesnesiz olması, soyut olması, tedavi edilememesi gibi hususlarla korkudan ayrılmaktadır. Kaygının korkuyla olan bu ayrımı kaygıyı varoluşsal kılan yanıdır da aynı zamanda. Kaygının korkudan farkı, onu psikologlar kadar varoluşçu filozofların da ilgi alanına sokmuştur. Hatta varoluşçu filozoflar için kaygı başat araştırma konusu olmuştur bile denilebilir.

Çoğu araştırmada müstakil varoluşçu bir fenomen olarak değerlendirilmesine rağmen özgürlük, tanım olarak tek başına varoluşsal bir yön taşımamaktadır. “Herhangi bir baskı altında bulunmayan ve kendi istemine göre davrananın durumu” (Timuçin, 2004, s. 393) şeklinde bir sözlük tanımı olan özgürlüğün, salt bu tanımdan yola çıkılarak değerlendirilmesi yapıldığında tek başına varoluşsal bir duruma gönderme yapamadığı görülecektir. Çünkü aşağıda da gösterilmeye çalışılacağı üzere özgürlüğe varoluşsallığını veren şey, kişinin özgürce bir şey yapmadan önce kendisini karşısında bulduğu seçim ve bu seçimin onda yarattığı kaygıdır. Fakat gündelik hayat içerisinde kendini sürekli bir özgürlük ve seçim karşısında bulan kişi için her türden özgürlüğün bir kaygı yaratmayacağı da açıktır. Daha açık bir ifadeyle, kendini “akşam dışarıda mı yoksa evde mi yemek yesem” gibi bir seçim - özgürlük karşısında duyumsayan kişide kaygı oluşmaz. Sonucunda kaygı oluşmayacağı için her türden özgürlüğün kaygıya yol açmayacağı, bu yüzden her türden özgürlüğün de varoluşsal olamayacağı söylenebilir.

Varoluşçu felsefenin en önemli isimlerinden biri olan Kierkegaard, felsefesinin ana eksenini kaygı üzerine kurmuştur. “Yasak, Adem’i kaygıya sürüklemiştir; çünkü özgürlüğün olanağı onda yasak ile uyanır” (Kierkegaard, 2012, s.38). İnsanoğlundaki kaygının kaynağını ilk insanın yaratılışına kadar götüren Kierkegaard için insan demek, Adem’den tevarüs eden yazgısından ötürü kaygı demektir. Kierkegaard’a göre kaygının ortaya çıkabilmesi için “yasak - özgürlük - seçim” gibi bir sürecin ortaya çıkması gerekmektedir. “Oysa Adem özgürlüğü önceden biliyor olamaz. Olan Adem’in bilmediği, anlamadığı bu durumun onda kaygı yaratmasıdır. Adem daha önce istediğini yaptığı için yasağı bilmiyor. Yasak ona istediği her şeyi yapamayacağını bildiriyor. Adem’de özgürlüğün olanağını ortaya çıkaran yasak, onu kaygılandırır. Ne yapabileceğine dair bir kavramı olmayan Adem kaygıya kapılır” (Çiftçi, 2013). Gündelik hayatın içerisinde dahi onlarca kez kendini yasak – özgürlük seçim gibi bir sürecin içerisinde bulan insan için bu süreç her defasında kendini şiddeti değişkenlik arz eden yoğunlukta kaygılar olarak gösterir. Bu da insanın yazgısıdır Kierkegaard’a göre. Kierkegaard’ın kaygıya dair bu tespitlerinin arkasında özgürlüğün yattığı da hemen fark edilmektedir. Kendisini özgürlük karşısında fark eden insan için kaygı kaçınılmazdır bir anlamda. Kendisini özgürlüğün ve özgürlükten ötürü oluşan kaygının karşısında bulan insanın kaçmaya çabalaması, Dostoyevski’nin “Karamazov Kardeşler” romanında yer alan “Büyük Engizisyoncu” adlı bölümde şu şekilde anlatılır: (Bu bölümde, yeniden dünya gelen İsa Peygamber engizisyon mahkemesi tarafından hapse atılmıştır ve bir mahkeme üyesi İsa Peygamber’in hücrelerine gidip ona şunları söyler)

...Söylüyorum sana, zavallı kişioglunun doğuştan sahip olduğu özgürlüğünü bir an önce verebileceği bir varlık aramaktan daha acılı bir kaygısı yoktur...

...Kişioğlunun özgürlüğünü alacağına daha çoğunu verdin ona. İyiyle kötüyü seçmekte özgür olmanın kişioğlu için huzurdan hatta ölümden daha beter bir şey olduğunu unuttun mu yoksa?.. (Özgür sevgi tutkusuyla biçimlendirdiğin) yapıtına başka bir biçim verdik, mucize, sır, otorite temeline dayandırdık onu. İnsanlar da yeniden sürüye

dönüşmelerine, onlara öylesine acı veren bu özgürlük yükünden sonunda kurtulmalarına sevindiler (Dostoyevski, 2003, s. 284-287).

Dostoyevski'den alınan bölümde de görüleceği üzere özgürlük ve kaygı tıpkı Kierkegaard'ın da dediği gibi birlikte tezahür etmekte ve insanın yazgısı olmaktadır. Özgürlüğün kaygıyla birlikte tezahür ediyor olmasının altında özgürlükle birlikte birçok karmaşık duygu ve durumun ortaya çıkma ihtimalinin var olmasının etkisi de vardır: "İnsanın omuzlarına bir yük gibi çöken özgürlük esasen kendisiyle birlikte sorumluluk ve sorumluluğa bağlı olarak suç, pişmanlık ve ceza getirmektedir (Durant 2010: 47)" (Avcı, 2016). Varoluşçuluğa dair felsefesinin temelinde kaygı kavramını koyan bir diğer filozof da Heidegger'dir. "Heidegger'e göre düşmüş, dünyaya fırlatılmış insanın Varlık'a dönüşünü sağlayan tek bir ruh hâli vardır: Kaygı" (Deren, 2013, s. 112). Alıntidan da görüleceği üzere, Heidegger'e göre bir şekilde dünyada bulunan insanı varlık konumuna getiren yani onun varoluşmasına sebep olan şey kaygıdır. Bundan ötürü, insan kaygıdan hiçbir şekilde kaçamayandır da aynı zamanda: "Havfın nedeni bizatihi dünya - içinde olmaktır" (Heidegger, 2011, s. 196). Kaygı için bu dünyada bulunmak yeterlidir Heidegger'e göre fakat kaygının sebebi ise bu dünyada var olan bir şey değildir: "Havfın nedeni dünya - içinde bir var olan değildir" (Heidegger, 2011, s.197). Bu iki alıntı, havfın kaçınılmaz oluşunu ve sonucunu açığa çıkarıyor. Havf, var olan herkes için zorunlu bir şeydir ve hiçlikle birlikte tezahür eder. Bu yargılardan yola çıkarak, Heidegger'e göre, insan sürekli olarak hiçliğe maruz kalan bir canlıdır çıkarımı yapılabilir. Kierkegaard'da olduğu gibi Heidegger'de de özgürlük ve kaygı iç içelik arz etmektedir:

Heidegger, Kant'tan farklı olarak insan varlığının analizini Dasein'in varoluşsal analizine indirgemiş ve bu sürecin (olagelmenin) özünde Dasein'in özgürlüğünü açığa çıkardığını savlamıştır. En genel anlamda özgürlük, Dasein'in kendini zamansal ve yitimsel (zeitlich und temporal) olarak tasarladığı otantik varoluşunda çıkmaktadır. Bir tasarı varlığı olarak Dasein, olabilirlikten varoluşa geçme etkinliğidir. Bu noktada Dasein'in baştan sona belirlenmiş bir varlık olması, hiçliğini taşıması onun özgürlüğüdür (Aşkın, 2008. 53-67).

Dasein'in özgürlükle birlikte olabilirlikten varoluşa geçmesi ve hiçliğini üzerinde taşıyor olması, Heidegger'de özgürlükle kaygının birlikteliğini göstermektedir. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi tıpkı özgürlük gibi kaygı da hiçlikle birlikte tezahür etmektedir. "Oysa Dasein asli olanağı olan özgürlük ile varolanlardan kurtulur ve kendi Varlığını açığa serer. Bunu yaparken de içinde 'kaygı'lanmayı yaşar" (Karabulut, 2014, s.81). Buradan da anlaşılacağı üzere Dasein, özgürlük aracılığıyla kendi varoluşunu ortaya çıkarırken beraberinde bir kaygıyı da ortaya çıkarmaktadır. "Dasein var olduğu müddetçe, onda hep bir şeyler noksandır. O şunu veya bunu olabilmektedir ve olmaktadır da" (Heidegger, 2011, s. 248). Esasen, özgürlük ve kaygının iç içeliğinin altında yatan şey, Heidegger'in insanın hep eksik olması ve hep bu eksikliğini giderme hâli üzerinde bulunmasına dair yaptığı tespitinde gizlidir. İnsan hep eksiktir, şunu veya bunu olmak istemektedir. Yani Heidegger'in Dasein'ı ne ise o olamayandır hep. İşte Dasein'ı ne ise o olamamaktan bir şey olmaklığa iten şey onun özgürlüğüdür. Hem olmak istediği hem de henüz olmadığı şey olan Dasein'in olmak istediği şeye evrilmesi onun özgürlüğüyle ilgilidir. Burada Dasein'in özgürlüğünün motivasyonu daha doğrusu özgürlüğünün itici gücü: Dasein'in "olmak"

istemesisidir. Kişi her gün her an bir şey olmak isteyen bir canlıdır. Her bir şey olmak isteme de kişinin kendini bir özgürlük karşısında bulmasına neden olmakta ve bu da kaygıyı doğurmaktadır. Şu hâlde Heidegger'e göre; özgürlük ve onunla birlikte seyreden kaygı, insana kendi varoluşunu ortaya çıkarma fırsatını veren fenomenlerdir tespiti yapılabilir.

Kaygı yerine "içdaralması" tabirini kullanmayı seçen Sartre'a göre de kaygı özgürlükle birlikte seyreder. "Özgürlük karşısında duyulan içdaralması" (Sartre, 2014, s.531) tespiti Sartre'ın Varlık ve Hiçlik adlı eserindeki kaygıya dair fikirlerini özetlemektedir. Sartre, bu tespitinden önce özgürlük ve kaygının neden bir arada seyrettiğini de anlatır aynı eserde: "Nitekim içdaralması bir mümkün olanın benim için mümkün olan olarak kabul edilmesidir; yani bilincin kendi özünden hiçlik aracılığıyla kopmuş olduğunu ya da gelecekte bizatihi kendi özgürlüğüyle ayrılmış olduğunu fark ettiği anda içdaralması oluşur" (Sartre, 2014, s.81). Sartre, özgürlük ve kaygının bir arada bulunuşuna dair yaptığı bu tespiti, "Şu hâlde iç daralması özgürlüğün kendi kendisi tarafından düşünömsel kavranışıdır (Sartre, 2014, s.85) diyerek iyice netleştirir. Sartre'ın bahsettiği özgürlük ve kaygı arasındaki bu sürekli ilişkinin kökeninde de yine insanın sürekli bir varoluş içerisinde yer alıyor olması yatar:

Bu münasebetin bağına bir hiçlik sızmıştır: ben, olacağım kişi değilim. Öncelikle, zaman beni ondan ayırdığı için değilim. Sonra, şimdi olduğum şey, olacağım şeyin temeli olduğu için değilim. Nihayet, hiçbir güncel varolan benim olacağım şeyi kesin bir şekilde belirlemeyeceği için değilim. Yine de daha şimdiden olacağım şey olmamdan ötürü (aksi takdirde şu ya da bu olmak beni ilgilendirmeyecektir), ben olacağım kişi olmamak kipinde olan kişiyim (Sartre, 2014, s. 83).

Alıntıda kendisinden bahsedilen kişi kendini sürekli olmak isteği içerisinde kavramaktadır. Fakat aynı kişi için olacağı şeyler de kesin bir şekilde belli olamamaktadır aynı zamanda. Bu da bahse konu kişinin olacağı her olası şeyden önce kendini bir özgürlük içinde bulacağını gösterir. Kendini olabileceği şeylerin öncesindeki özgürlük anında kavrayan kişi için kaçınılmaz olarak bir kaygı da baş gösterecektir. Sartre'a göre de bu durumun süreklilik arz etmesinden ötürü, kaçınılmaz olarak, kişi hep bir özgürlük ve kaygı hâli içinde olacaktır. "İnsan, bilinciyle gerçekleştirdiği seçimler doğrultusunda eylemde bulunurken özgürlüğe mahkûm edilmiştir. Bu mahkûmiyetin nedeni, özgürlüğün kendini bir tür iç daralması olarak hissettirmesinden ileri gelmektedir. Özgürlüğün getirdiği iç daralması ya da bulantı, insanın kendi özgürlüğü karşısındaki çaresizliğini ifade etmektedir (Avcı, 2016). Sartre, insanın sürekli eksiklik hâli üzerine olmasından ötürü ona "kendinde" değil de "kendisi - için" demektir. Sartre'a göre nesnelere kendinde şeylerdir çünkü onların varolmak için başka hiçbir şeye ihtiyaçları yoktur ve aynı zamanda onlar ne iseler odurlar. Oysa insan öyle değildir; bu yüzden de insan "kendinde" değil "kendisi için" dir.

Bu anlamda Sartre için iki varlık kipinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki varlığı bizim için konu olan nesnelere, yani bunlara Sartre kendinde-varlık der. İkinci varlık kipi ise kendisi için varlık'tır. Bunlardan ilki, şeylerin varlığıdır, ikincisi ise insanların. Şeyler basitçe vardır; kendilerinde tamdır. İnsan varlıkları ise tam değildirler; onlar geleceğe, henüz gerçekleştirilmemiş bir geleceğe doğru açıktır. Bu geleceğin boşluğu, failin seçimleri tarafından doldurulmalıdır." (Aşar, 2014, s.85-99)

Oğuz Atay

İşte insanın bu kendisi için olmaklığı onun sürekli bir olma eylemi içerisinde devinmesine ve bunun sonucunda da sürekli bir özgürlük ve onunla birlikte seyreden kaygı içerisinde olmasına neden olmaktadır.

Varoluşçu felsefenin en önemli temsilcilerinden olan Kierkegaard'ın da Heidegger'in de Sartre'ın da kaygı konusunda ortaklaştığını söylemek mümkündür. Yukarıda gerek bu filozoflardan doğrudan yapılan alıntılardan ve aynı filozofların kaygı üzerine fikirleri hakkında yazılan makalelerden yola çıkarak ve gerekse de bu yazılanlara

burada getirilen yorumlara dikkat edilecek olursa, kaygının kişiye varoluşunu hissettiren en önemli fenomenlerden biri olduğu çıkarımı yapılabilir. Buna ek olarak, kaygının özgürlük kavramıyla birlikte seyreden ve hatta özgürlüğün bizatihi kaygının ortaya çıkması için başat nedenlerden biri olduğu tespiti de yapılabilir.

Kierkegaard'ın görüşüne göre Hristiyanlığı seçerek, aslında Tanrının huzurunda bireyin kendisiyle bağıntısını, içselliği ve Hristiyanlığın gerektirdiği ızdırabı seçeriz. Kaygı ya da ürperti kavramı da bu ıstırapla devreye girer. Heidegger'de de kaygının, korkudan farklı olarak hiçbir nesnesi yoktur. Kaygının nesnesi olsa olsa yokluk olan bir şeydir. İnsan varoluşunun zorunlu yönleri olan özgürlük ve imkân zorunlu olarak kaygıyı içerir. İşte bu nedenle kaygı her yerde hazır bulunmaktadır (Macintyre, 2001: 10) (Karabulut, 2014, s.107)

Alasdair Macintyre'den aktarılan bu paragrafta da değinildiği üzere özgürlük ve kaygı arasında son derece yoğun bir giriftlik söz konusudur ve bu yüzden bu kavramlar birbirinden ayrı değerlendirilmemelidir.

TUTUNAMAYANLAR'DA KAYGI VE ÖZGÜRLÜK

Tutunamayanlar romanı, Selim Işık'ın ve Turgut Özben'in özgürlük karşısında duydukları kaygının yoğun olarak gözlemlendiği bir romandır. Romanda, gerek Selim Işık'ın tüm hayatı boyunca gerekse Turgut Özben'in kendi olmak için yaşadığı çevreden uzaklaşmasında özgürlüğü ve kaygıyı yoğun olarak yaşadıkları gözlenmektedir.

Romanın ana kahramanlarından Turgut Özben'in özgürlüğü ve kaygıyı yoğun bir şekilde hissetmesi, Selim'in intiharını öğrenmesinin sonrasına rastlamaktadır. Selim'in intiharından önce kendi "küçük burjuva üç oda bir salon"unda her şeyden habersiz günlük hayatın gailisiyle yaşayıp giden Turgut, Selim'in intiharını öğrenince hayatında önceleri anlam veremediği bir "sıkıntı"yı duyumsamaya başlar.

Birkaç satır okuduktan sonra göğsünden ağzına doğru bir sıkıntının yükseldiğini hissetti; gözlerini karısına doğru çevirmekte kısa süren bir gecikme oldu. Sonra, kendi derdine düştü ve içinin sıkıldığını karısına anlatmayı unuttu. Belki de Selim için üzüldüğünü, karısını bu düşüncelerle yormak istemediğini, zamanla bu yaranın kapanacağını, erkeklerin bazı yalnız sıkıntıları, evin düzenine dokunmadan zararsızca geçtirdikleri belirsiz huzursuzlukları olduğunu açıkladı kendine. Belki de bir şey demedi. Belki, kendine bile, bir açıklama yapması gereksizdi. Büyük bir sarsıntı olmamıştı. Selim

ölmeden önce, içinde düşüncenin fazla yer tutmadığı bu evde oturuyorlardı. Selim yaşamıyordu artık ve gene aynı evde oturuyorlardı. Bu olayın etkisini eşyada görmek imkânsızdı (Atay, 2013, s.45).

Bu satırlardan, Turgut Özben'in Selim'in intiharının hemen akabinde duyumsadığı bu belli belirsiz sıkıntıdan önce son derece tekdüze bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Fakat romanın ilerleyen bölümlerinde hissedilen bu sıkıntının artık bir kaygı olduğu anlaşılır:

Sonra Nermin sofrayı toplarken, oturduğu koltukta, birden Turgut aynı huzursuzluğun yaklaşmakta olduğunu hissetti. Kıskaç ve intikamcı bir duyguydu bu: biraz unutulmaya gelmiyordu. Gizlice büyüyor, eskisinden daha şiddetli bir biçimde ortaya çıkıyordu hiç beklemediği bir anda. Bir davranışta bulunmadan, onunla ilgili bir hareket yapmadan atlatılması imkânsız gibi görünen bir duyguydu. Hüzünlü bir biçimde ele alınmayınca daha zalim oluyordu sanki. Kendisine saygı duyulmasını istiyordu. Küçük bir fırsat bulunca da Turgut'un içini ezen bir rahatsızlık olarak ortaya çıkıyordu. "Midem iyi değil galiba," dedi. "Bana bir ilaç versene." Söylediği sözlerden hemen pişman oldu. Gene ihanet etmişti içindeki 'şey'e. Bu 'şey' Selim'in ölümünden öte bir hüzün, ne olduğu belirsiz, fakat sürekli ilgi isteyen bir duyguydu. Hem örtülmesi gereken hem de örtüldüğü ona hissettirilince kuvvetlenen bir duygu (Atay, 2013, s.50).

Burada, Turgut'u yakalayan, bir anlamda onu yavaş yavaş esir alan huzursuzluğun Selim'in intiharından bağımsız geliştiği de anlaşılmaktadır. Varoluşçu filozofların tabiriyle Turgut'un duyumsadığı bu huzursuzluk nesnesizdir. Bu nesnesiz olma hâli de bahsi geçen huzursuzluğun, iç sıkıntısının kaygı olduğunu düşündürmektedir. Turgut özelinde kaygının doğrudan geliştiği bu satırlara ek olarak kaygının Turgut üzerindeki etkilerini de gösterebilmek gerektiği açıktır. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere kaygı, kişide kendi var oluşunun bir yönünü de fark ettirebilmelidir. Diğer bir deyişle Turgut'taki bu kaygı hâli onu kendi varoluşunun hangi yönüyle karşılaştırmıştır, anlayabilmek gerekmektedir. "Bir sorumluluk içine fırlatılmış olmak durumunu içi daralarak fark eden kişinin artık ne vicdan azabı ne pişmanlığı ne de mazereti vardır; o artık kendi kendisinin bütünüyle keşfeden ve varlığa bizatihi bu keşifle yeten bir özgürlükten başka bir şey değildir. Ama buna kitabın başında işaret etmiştik, çoğu zaman kendini aldatma içinde içdaralmasından kaçırız" (Sartre, 2014, s.656). Turgut, Selim'in intiharını anlamak için kendini sorumlu hissettiği andan itibaren kendi kendisini de keşfetmeye başlamıştır ve üç oda bir salonun sembolize ettiği küçük burjuva konforunu geride bırakarak bir yolculuğa çıkmıştır. Selim'in intiharından sonra Turgut'un duyumsadığı kaygı kendi gibi olamadığını da fark ettirmiştir ona. Bu yüzden de Turgut, "mış gibi" yapmayı bırakarak bir anlamda kendine doğru yolculuğa çıkmıştır.

Turgut'un hayatında Selim'in intiharıyla birlikte ortaya çıkan kaygının aynı zamanda özgürlükle birlikte seyrettiği de görülür. Bu durum; Turgut'un Selim'in intihar nedenini anlamaya çalışacak mı çalışmayacak mı tereddüdünü yaşadığı bölümlerde yoğun bir şekilde çıkar okurun karşısına.

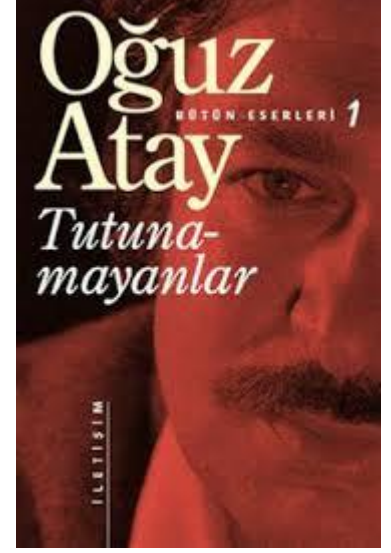
Ayağa kalktı. Bir sigara yaktı. Tekrar oturdu. Kalpsiz adam! Ölü yatağına oturmuş, sigara içiyorsun. Onun gizli yönlerini deşmeye hazırlanıyorsun. Onun iyiliği için. Kime iyilik? Bilmiyorum. Öyle söyleyiverdim işte. Durmadan çalışacağıma söz vermişim ya... Peki ne yapmalı? Evet ne yapmalı? Dur bakalım; Ne Yapmalı'yı arayalım önce. Hayır arama, kapıyı kapa ve çık. Olmaz, Selim bile gülerdi böyle bir korkaklığa. O hâlde sonuna kadar

git. O ne demek? Yani hepsini oku mu demek? Biliyorsun ne demek olduğunu. Hayır bilmiyorum. Evet biliyorsun. Hayır bilmiyorum. Peki neden geceleri, evde homurdanarak dolaşip duruyorsun? Neden, kendi kendine söyleniyorsun arasıra, "Hayır, olmaz, manasız," diye. Bilmiyorum. Biliyorsun. Benim durumumdaki adama yakışmaz da ondan. Gülünç olurum sonra. Otomobil işini yapan muhasebeci bir duysa... .. Nermin yemeğe bekler... ..Ölü evinde oturmuş... Yataktan fırlayarak kalktı, pencerenin önüne gitti. ... Çıkıp gitmeliyim bu odadan... (Atay, 2013, s.92).

Alıntıda da görüleceği üzere, Turgut bir yandan Selim'in intiharını anlama çabası içine girmek istemekte -ki bu onu kendine doğru götürecek bir yolun başıdır- bir yandan da mevcut hayatının (Nermin'in yemeğe beklemesi, muhasebecinin otomobil alım işini hatırlatması vs.) çağrısı karşısında durmaktadır. Turgut'un bu olası iki yaşamın imlediği şeyleri seçme özgürlüğünün karşısında duyumsadığı içsıkıntısı, özgürlük karşısında duyulan kaygıdır. Turgut'un bu sahnede yaşadığı özgürlüğün verdiği içsıkıntısına benzer sıkıntıları Selim'in intiharını araştırmaya net olarak karar verip yolculuğa çıkacağı ana kadar sık sık yaşadığı da görülür. "Varlık'ın kaderi, hiçbir zaman insanı yalnızca kendi ötesinde icbar eden kör bir yazgı değildir. O daha çok insanın vuku bulmakta olan şeyi meydana çıkarmak için harekete geçmeye çağrıldığı açık bir yoldur, insanın kendisini böyle çağrılan biri olarak bilmesi, onun özgür olmasıdır" (Heidegger, 1998: 27). Aktaran (Yılmaz, 2015, s. 658). Fikret Yılmaz'ın *Heidegger'de Özgürlük Sorunu* adlı bildirisinden yapılan bu alıntı, tam da denmeye çalışılan şeyi vurgulamaktadır. Yani, Heidegger'e göre insanın kendini çağrılan biri olarak bilmesinin özgürlük olması, Turgut'un hem eski yaşantısı tarafından (Nermin, muhasebeci...) hem de Selim'in intiharını araştırmaya koyulma isteği tarafından çağrılıyor olmasında somutlanmaktadır burada.

Kierkegaard, özgürlük kavramını bir tanımdan ziyade bir eylemin içinde kavrayarak somutlayan varoluşçu bir filozoftur. "Gerçek özgürlük sanılanın aksine verileni kendine mal etmekten ve bunun sonucu olarak özgürlük yoluyla mutlak bağımsız hâle gelmekle oluşur" (Kierkegaard, 2005, s.164). Burada kastedilen özgürlüğün boyun eğme esasına dayanan bir özgürlük olduğu açıktır. Kierkegaard'ın yaptığı bu özgürlük tanımının bilinen anlamda özgürlük tanımlarına uzak düştüğü de açıktır. Kierkegaard'ın uyum sağlamaya, verileni kabul etmeye dayalı özgürlüğünde kaygının ortaya çıkmayacağı, kaygı ortaya çıkmayacağı için de bireyin huzurlu bir hayat süreceğini anlamak mümkündür. Nitekim Selim de intihar etmeden önce tutmaya başladığı günlüğünde Kierkegaard'ın burada anlattığı şeye benzer bir çıkarım yapmaktadır.

"Kötülüğe karşı direnmeyeceksin" sözünden büyük bir ferahlık duyuyorum. İnsana gerçek hürriyeti bu "direnmemek" kazandıracak gibi geliyor bana. Yalnız, insan bir saniye bile aklından çıkarmamalı İsa'nın bu sözünü. Yoksa bütün çabalar boşa gider. İnsan, bir an için olsun, duygularına kapılıp karşı koymaya başlarsa, benim gibi olur sonunda. Nereye döneceğini, kime saldıracığını bilemez. İsa bu gerçeği çok iyi biliyordu:

hiç yanılmadı bu konuda. Sorguya çekildiği sırada bir muhafızın attığı tokada biraz sinirlenir gibi oldu; fakat gene kendini tuttu. Bense, sarhoşlar gibi küfrediyorum içimden (ve dışımdan). Haksızlığa uğradığımı sandığım zamanlarda göğsüme doğru bir yumruğun beni sıkıştırdığını hissediyorum. Oysa insan, yalnız davranışıyla değil, içinden de kötülüğe karşı direnmemeli; hayatında kötülüğe direnmekten başka yüksek ve güzel şeyler olmalı ki bütün ilgisini bu konuya toplamasın benim gibi. Bütün vaktini bununla kaybetmesin ve sonunda yorulmasın benim gibi. Her nefes alışında bu cümleyi alıp vermeli insan: kötülüğe karşı direnmeyeceksin. İlk tokadı yediği zaman insan bu gerçeği bilse... (Atay, 2013, s. 661).

Selim'in "gerçek hürriyeti direnmemek kazandıracak gibi geliyor bana" demesi yukarıda Kierkegaard'ın yaptığı özgürlük tanımıyla neredeyse birebir örtüşmektedir. Hatta Selim, bu tespitini bir kerte daha ileriye taşıyor ve kabullenmenin verdiği özgürlüğün yaratacağı kaygısızlığın kişinin kendine yapılan haksızlıklara itiraz etmemesini sağlayacağını ve bunun da kişiyi olası içsıkıntılarından kurtarabileceğini söylemektedir. Bu da şu ana kadar gösterilmeye çalışılan özgürlük ve kaygı arasındaki ilişkinin tersten ortaya konulmasıdır. Selim, burada anlattığı şeyleri biraz daha ileriye taşıyarak özgürlük ve kaygı arasındaki ilişkinin ortadan kalkmasını "cennet" olarak da tasvir eder:

Öyle bir kapı olmalı ki çalınca, insana hiçbir şey sormadan açsalar: kapının ortasındaki küçük pencereden bakıp da kim o demeseler. Sonra hemen içeri alsalar beni. Ben anlatmak istesem bile, hemen sustursalar: biz her şeyi biliyoruz. Her şeyi biliyor musunuz gerçekten? Evet. Neden sormuyorsunuz ayrıntıları? İstedğin zaman anlatırsın. Sana dinlenme fırsatı verdiğimizizi de sanma. Hiç anlatmasan da olur. İstedğin zaman gidebilirsin. İstedğin zaman geri dönebilirsin. Anlayış da göstermiyoruz sana. Özellikle buna çok sevindim. Anlayış göstermenin sende bir gerginlik yaratacağını, ne zaman isteyecekler endişesini doğuracağını (vurgu bana ait) biliyoruz. Sen sormasaydın bunları bile anlatmazdık. Hiçbir sözü sonuna getirmeyi düşünmüyoruz. Yaşama şartlarını açıklar mısınız? Burada yemek ve uyuma saatleri belirli değildir. Kimsenin kimseyi dinleme zorunluluğu da yoktur. Birini dinlerken bile sonuna kadar beklemeyebilirsiniz: sözün yarısında dışarı çıkarsın canın isterse. İstemezsen hiç karşılık vermezsin konuşmalara. Yemeğe, isteyen tatlıdan başlar, isteyen de yemekten önce kahvaltı eder. İsteyen bütün gün gecelikle dolaşır, isteyen de elbiseyle yatağa girer. Biraz korkutuyor bu hürriyet beni. Akıldışı bir hürriyete benziyor (Atay, 2013, ss. 667-668).

Selim'in günlüğünden yapılan bu alıntıya İncil'deki "Dileyin, size verilecek; arayın bulacaksınız, kapıyı çalın, size açılacaktır" (Matta 7:7 s.14) ayeti anıştırılarak başlanır. Burada bahsedilen yerin ütöpik bir yer olduğu hatta cennet olduğunu düşünmek zorlama bir çıkarım olmayacaktır. Fakat bu cennet, kutsal kitaplarda vaat edilen cennetlerden biraz farklıdır. Buradaki, zevk ve sefa yerine "endişe"nin yani kaygının olmadığı bir cennettir. Burada endişe yoktur çünkü bilinen anlamda bir özgürlük de yoktur. Ayrıca bireyler yaptıkları şeylerden sorumlu olmadıkları için ve bir şey istemek zorunda da olmadıkları için özgürlüğün yaratacağı kaygı da yoktur. Her şeyin herkes tarafından kabullenildiği bu ütöpik yerde özgür seçimlerin karşısında duyulması gereken kaygı da olmuyordur. Şu hâlde Selim için özgürlüğün verdiği seçimin olmaması kaygının yokluğuna ve kaygının yokluğu da cennete tekabül etmektedir çıkarımı yapılabilir.

Oğuz Atay

Selim karakteri üzerinden Heidegger'in özgürlük yorumunun da *Tutunamayanlar* romanında izi sürülebilmektedir. Heidegger'in, Dasein'in hep eksik olmasını yani ne ise o olmamasını onun özgürlüğü olarak ele aldığı yukarıda belirtilmişti. Dasein'in böyle bir özgürlük var olduğu için sürekli bir şey olmak isteyen durumunda -zorunlu olarak- kaldığı da ayrıca belirtilmişti. Dasein'in bu durumu

Turgut'un da Selim'in de kendi gibi olmayı istemesinde açığa çıkmaktadır. Çünkü Selim de Turgut da roman boyunca ne iseler o olmadıklarının farkında olan bireylerdir.

Bir nevi Selim'in biyografisi gibi olan *Tutunamayanlar*'da Selim, hayatı boyunca toplumcu bir yazar olmayı, iyi bir tiyatro yazarı olmayı, kimseye hesap vermeden yaşayan bir serseri olmayı, arkadaş ortamlarında hep aranan, el üstünde tutulan bir sima olmayı, yalnız olmayı... yani hep bir şey olmayı isteyen biri olarak çıkar okurun karşısına. Bu da Selim'in ne ise o olmadığına farkında olan ve hep kendi gibi olmayı isteyen biri olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, Selim'de noksan olanın Selim'in kendisi olduğu söylenebilir. Bunun doğal sonucu olarak da Selim'in hep kendi gibi olmaya çabaladığı da görülür roman boyunca. Buradan da yukarıda da bahsedilen "Özgürlüğün itici gücü, Dasein'in olmak istemesidir" savını; Selim, tüm hayatı boyunca bizatihi yaşayarak göstermiştir sonucuna ulaşmak mümkündür. "Yarın sabah kalkınca kim bilir gene ne olacak endişesi yok" (Atay, 2013, 533). "Bir bakıma iyi olacak içimde gerçekleştirme telaşı kalmayacak" (Atay, 2013, 535). Selim'in intihar mektubundan alıntılanan bu iki cümle, kaygının Selim'in hayatında kapladığı yeri göstermesi bakımından anlamlıdır. Selim için "yarın" bir şeyleri gerçekleştirebilmeye çabalamanın sembolü gibidir. Bir şeyleri gerçekleştirmeye çabalamanın altında da doğal olarak bir şey olmak istemek yatıyor demektir. Selim, sürekli bir şey olmak istedikçe kendini bir seçimin karşısında bulmakta ve seçimin karşısında olmanın yarattığı kaygıyı da duyumsamaktadır. Nitekim Selim, yazdığı "Şarkılar"ında, bir şey olmak isteme ve bunun sonucunda karşılaşılan özgürlük ve kaygının hayatının ayrılmaz bir parçası olduğunu da itiraf eder:

"Yalnız bir korku kaldı kuşkuyla karışık
Sonunda kötü bir şey olur korkusuyla yaşadı
Selim Işık" (Atay, 2013, s.122).

Selim, gündelik hayat içerisinde sürekli kendi üzerine düşünmekte, düşündükçe de kendinin farkına varmaktadır. Bunun sonucunda da Selim yine sürekli olarak olduğu şeyler ve olmak istediği şeylerle yüzleşmektedir. Neredeyse hayatının hemen her anında olmak istediği şeylerin farkına vararak yaşayan bireyin kendini sürekli eksik hissetmesi de bu sürecin doğal bir sonucudur. Kendisini eksik hissettikçe eksikliğini gidermeye çalışan Selim, bu çabanın her tekrarlanışında kendini bir özgürlüğün (yapma veya yapmama, olma veya olmama gibi bir özgürlüğün) karşısında bulmakta ve bu özgürlük karşısında olma hâli de Selim'e kendini kaygı olarak dayatmaktadır. İntihar mektubunda da belirttiği üzere "Yarın sabah kalkınca kim bilir gene ne olacak endişesi yok" (Atay, 2013, 533). "Bir bakıma iyi olacak içimde gerçekleştirme telaşı

kalmayacak” (s.535). Selim için neredeyse günlük hayatın rutini hâline gelen bu süreç bir süre sonra yönetilemez duruma gelmiş ve o da bu duruma intihar ederek bir son vermiştir.

TEHLİKELİ OYUNLAR'DA KAYGI VE ÖZGÜRLÜK

Tutunamayanlar romanının kahramanı Selim Işık gibi *Tehlikeli Oyunlar*'ın kahramanı Hikmet Benol da neredeyse bütün hayatını kaygı içerisinde geçirmiştir. “Kendimi suçlu hissediyorum. Doğduğum günden başlayan bir suç dizisi içindeyim” (Atay, 2010, s. 353). Hikmet'in Bilge'ye yazdığı mektubun son satırlarında yer alan bu ifadelerden, Hikmet'in de Selim gibi sürekli kaygıya dönük bir insan olarak yaşadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hikmet'in kaygıdan uzak yaşadığı dönemler de vardır hayatında. Fakat onun bu dönemleri anlatıcı tarafından çok kısa ve ayrıntıya girilmeden verilir metinde. “Günler, bu olaylara üzülme ya da aldırılmamakla geçiyordu ve yeni bir düzen kurmak için ne Hikmet ne de Sevgi bir atılımında bulunmuyordu. “Ne yapalım? Biz de serseriyiz,” demişti Sevgi, bir gün. Kimse de bu serserilere yardım etmiyordu. Sonunda Hikmet, bir tüccarın yanında düşük bir ücretle iş buldu ve iki ay sonra da Sevgi ile evlendi” (Atay, 2010, s.239). Burada, Hikmet'in hayatının bir döneminde -gecekonduya taşınmadan biraz öncesidir bu dönem- kaygıdan uzak günlük hayatın rutini içerisinde yaşadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte bir süre sonra evliliğin rutini içerisinde yaşayan Hikmet'e de Turgut Özben'inkine benzer bir bunalıtı gelir:

Zamanla, H.'nin uykusu (gündüz uykuları) kaçmağa başladı. Bir gün, gene bir sevişme sonrası uykusunun yarısında ter içinde uyandı; karısının üstünden, onu uyandırmadan atladı ve evliliğinin ilk aylarından kalan bir alışkanlıkla ve uykulu adımlarla yıkanmağa gitti. Dönüşte, oturma ve yatak odalarının çeşitli yerlerinden, kitapların ve mutfak eşyasının üstünden çamaşırlarıyla elbiselerini topladı ve giyindi. Bir süre, uyuyan karısını seyretti. Başka bir süre, eşya denizine takıldı gözleri. Bunaldı. Bunalmasaydı; bu dağınıklığı, her zaman olduğu gibi sevgi dolu gözlerle seyretmeyi bilebilseydi, her şey başka türlü olurdu öğretmenim (Atay, 2010, s.118-119).

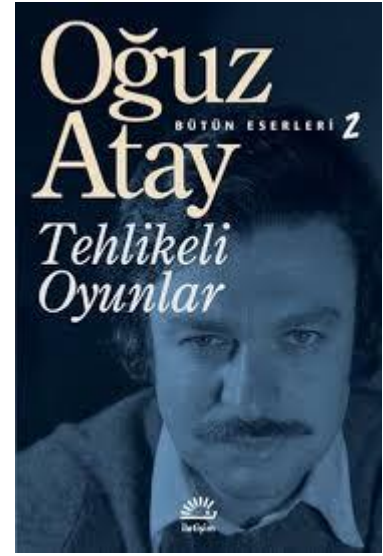
Bu paragraftaki “bunaldı” sözü ve “her şey başka türlü olurdu” ifadesi, kaygının Hikmet'i her günkü rutini içerisinde yakaladığını ve o andan sonra da Hikmet için hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını ifade etmektedir. Bu bunalıtı hissini yaşadktan sonra içinde bulunduğu ruh hâli anlatıcı tarafından “artık her şeyden kuşku duyuyordu” (Atay, 2010, s.119) şeklinde özetlenen Hikmet, boşanacak ve gecekonduya taşınacaktır. Hikmet'in “eşya denizinden bunalması”yla başlayan ve akabinde boşanıp “gecekondu”ya taşınmasıyla devam eden süreçte duyduğu bunalıtıyı, Hikmet'in özgürlük karşısında duyduğu kaygı olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Hikmet, kendine ulaşmasına engel olan şeylerden uzaklaşarak kendi gibi olabilmek için gitmiştir gecekonduya. Bu anlamda Hikmet, “eşya denizi” önündeyken kendisini bu “eşya denizi” içinde mi kalacak yoksa bunlardan kurtulup kendi gibi olabilmenin yolunda mı ilerleyecek ikileminin (özgürlüğünün) karşısında bulmuş ve bu özgürlükten de bunalıtı (kaygı) duymuştur. Hikmet'in içinde bulunduğu bu duruma benzer bir durumu, Turgut Özben de duyumsamıştır. Turgut, duyumsadığı bu bunalıtının ardından her şeyi geride bırakarak bir yolculuğa çıkarken Hikmet ise her şeyi geride bırakarak gecekonduya taşınmıştır. Bu anlamda Hikmet ve Turgut'un bunalıtı karşısında verdiği tepkiler arasında bir koşutluk kurmak mümkündür.

Hikmet'in evliyken ve hayatının bir şekilde gündelik rutin üzere devam ettiği günlerde sebebini anlayamadığı bir suçluluk duygusu yaşadığı da görülür romanda: "Neden olduğunu bilmediği bir suçluluk hissi kapladı içini" (Atay, 2010, s.248). Hikmet, evliyken duyumsadığı bu suçluluk hissini sebebini sonradan gecekondudaki arkadaşı albaya itiraf eder. "İçimde acımasız bir H. vardı susan" (Atay, 2010, s.119). Hikmet'in içinde olduğunu bildiği ama konuşmayan bu H.'nin Hikmet'in olmak istediği kişi olduğu fakat o sıralarda Hikmet'in kendi içindeki H.'den uzak olduğu da anlaşılıyor buradan. İçeride sessizce duran H.'ye ulaşabilme ihtimalinin yarattığı özgürlük karşısında kalma hissini Hikmet'te o zamanlar bir kaygıya yol açması muhakkaktır. Nitekim alıntıda da görüleceği üzere Hikmet'in kendi de bunu itiraf etmektedir. Kişinin özgürlük karşısında kalınca duyulan kaygıdan rahatsız olması ve kendini bu durumdan kurtarmak istemesi yukarıda Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanının "Büyük Engizisyoncu" bölümünden yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere bilinen bir vakıdır. Özgürlüğün kısıtlanarak hatta ortadan kaldırılmasıyla kaygıdan uzak yaşama isteğinin Hikmet için de geçerli olduğu görülüyor:

"Beni anlamadılar, Sermet Albayım, beni anlamadılar. Önceleri, bana engel olun diyordum. Karımla bana engel olsun diye evlendim. Belki de bu yüzden, asıl kabahat bende." Hüsamettin Bey telaşa atıldı: "Hayır, itiraz etmiyorum; yüzüme bakma öyle." Hikmet, başıyla, albaya teşekkür etti. "Karım, beni anlamadığı için, önceleri bana engel olacağı yerde, alabildiğine boş bıraktı beni. Çünkü, beni kazanmak istiyordu. Sonra da, herhâlde beni kaybetmek için olacak, oyunlarına hiç izin vermedi. Sonra, her yerde yasakladılar beni. İnsan içine çıkamadım. Sonunda, Hüsamettin Albayım, beni seyretmeye razı oldu (Atay, 2010, s.76).

Hikmet; kendini, kendi gibi olmak – olmamak özgürlüğünün karşısında hissetmemek ve doğal olarak da bunun yaratacağı kaygıdan uzak kalmak istediğini açıkça söylemektedir bu satırlarda. Hikmet'in eşi ilk başta ona engel olmayınca, o da günlük hayat içerisinde kişinin kendi gibi olma çabalarının bir ürünü olan oyunlara başvurmuştur. Oyunlar sayesinde kendi gibi olmayı duyumsayan Hikmet'e, bu defa da eşi sürekli müdahale etmiştir. Fakat bu sonradan engel olma çabası Hikmet'te artık kendi gibi olma isteğine vurulan bir ket gibi olduğu için geri tepmiş ve Hikmet de "her şeyi" geride bırakarak gecekonduya taşınmıştır. Diğer bir deyişle, Hikmet burada "ya başta bana engel olacaktınız kendimi bu denli bir özgürlük karşısında hiç bulmayacaktım ya da sonradan kendim gibi olmak için kurguladığım oyunlara izin verecektiniz" demek istemektedir. Bu hâliyle de Hikmet'in içinde bulunduğu bu durum, özgürlük karşındayken duyulan kaygıyı göstermektedir.

Kaygının, kişiye varoluşunun bir yönünü gösterdiğine, buldurduğuna yukarıda değinilmişti. Kaygının bu işlevinin Hikmet Benol için de geçerli olduğu görülmektedir. Gecekonduya gelmeden önce kendini, kendi gibi olma yahut olmama gibi bir seçimin yarattığı kaygı önünde bulan Hikmet, bu kaygının yarattığı ruh hâliyle eşinden boşanmış ve gecekonduya taşınmıştır. Okurun bir anda gerçek hayattan kopmuş ve gecekonduda hayali arkadaşlarıyla kurguladığı oyunlar

içerisinde gördüğü Hikmet için hem gecekonduda hem de orada oynadığı oyunlar, okura Hikmet'in olmak istediği Hikmet'i gösterir.

Sonuç olarak Sartre'da kaygı kavramı insan varoluşunun özel bir durumu olarak kendini gösterir. Bu özel durum kişinin kendini ne şekilde ortaya koyduğuyla ilgilidir. Kişi ya bulantısını, kaygısını yalanlarıyla maskeleyip Heidegger'in dediği gibi DasMan alanında kaybolacak ya da kişi bulantı vasıtasıyla kendi gerçekliğini ve olanaklarını kavrayıp kendi için varlık hâline gelecektir. Bu sayede kişi, sorumluluk sahibi ve kendini gerçekleştirmiş bir birey olacaktır. Bu durumda kaygı, kişiyi özgün olma durumuna yükseltebilen bir ruhsal durum olarak açığa çıkmaktadır. (Aşar, 2014, s.85-99)

Bu anlamda Hikmet, kaygılarını kendini kandırma yoluyla bastırmamış, yani diğer bir deyişle "Dasman" alanında kalmayıp, kendi gerçekliğini ve bunun olanaklarını kavrayıp "Dasein" olmak üzere gecekonduya gitmiştir. Onu gecekondudaki bu Dasein olmaya doğru götüren motivasyon ise özgürlük ve kaygı iç içeliği sonucunda gerçeklemiştir. "Saçmalama Hikmet. Ben Hikmet değilim albayım. Bir zamanlar Hikmet olan gözlemcinin biriyim şimdi." (Atay, 2010, s.119). Nitekim alıntıdan da görüleceği üzere Hikmet kendisini gecekondudan önceki Hikmet'ten ayıştırmaktadır. Ayrıca Hikmet'in gecekonduya gelmesini, "Başkalarının rüyalarını görmemeliydim" (Atay, 2010, s.63) diyerek açıklaması da buradaki savı destekler mahiyettedir. Gecekondunun Hikmet için kendi gibi olma çabasının mekânı olması ve Hikmet'in burada istediği şeyleri hayali arkadaşlarla kurgulanan oyunlar üzerinden gerçekleştirmek istemesi de özgürlük ve onun yarattığı kaygının başka bir şekilde dışı vurulmasıdır:

Özellikle gecekonduya geldikten sonra, bütün rezilliklerimi çekinmeden sergiledim. Hattâ bunları birer marifetmiş gibi göstermeğe çalıştım. Bu ülkede eksikliğini duyduğum 'insanın kendiyi hesaplaşma meselesi'ni bizzat kendime uygulayarak bu meselenin ilk kurbanlarından oldum. Aslında, meselenin ciddiyetine dayanamadığım için, oyunlarla durumu örtbas etmek istedim. Ortada bir Hikmet olsaydı belki bu hesaplaşmayı yürütebilirdim. Fakat sorarım size doktor: Hikmetlerden hangi biriyle hesaplaşacaktım? Üstelik, ortada dolaşan Hikmet de tek bir varlığın ürünü değildi ki" (Atay, 2010, s.332).

Satırlardan da görüleceği üzere Hikmet gecekonduya kendiyi hesaplaşmak için de gelmiştir. Kendiyi hesaplaşmak isteyen kişinin kendini bulmak, anlamak gibi bir motivasyon sonucunda bunu yaptığını düşünmek olasıdır. Kişinin kendi gibi olmayı fark etmesinin ve bunun için çaba sarf etmesinin kişide yaratacağı kaygı da buraya kadar gösterildiği üzere beklenendir. İşte Hikmet de gecekonduda kendiyi buluşmanın, kendi gibi olmanın yaratacağı kaygıyı en aza indirmek hatta hiç hissetmemek için oyunlara başvurduğunu söylemektedir burada.

Buraya kadar Turgut Özben ve Hikmet Benol üzerinden, kendileri için son derece hayati öneme sahip konular hakkında duyumsadıkları bir özgürlük ve bununla birlikte tezahür eden kaygının izlerine dair tespitler yapıldı. Buna ek olarak, roman boyunca Hikmet'in hayati öneme haiz olmayan konularda dahi kendini kaygıya gebe bir özgürlüğün karşısında bulması da görülmektedir. Günlük hayatın akışı içerisinde kendini "akşam televizyon mu izlesem yoksa tiyatroya mı gitsem" şeklinde bir seçimin önünde bulan kişi çoğu zaman bu seçimin farkına dahi varmadan yapmayı umduğu şeylerden birini seçer. Elbette bu seçim de bir özgürlük karşısında bırakır kişiyi fakat bu tip bir seçimin hayati öneme haiz olmamasından ötürü kişide kaygı yaratması beklenmez. Nitekim buraya kadar bahsi geçen romanların kahramanlarında görülen

özgürlük ve onunla birlikte duyumsanan kaygı, kahramanlar için son derece hayati öneme sahip konulardı. Buna karşılık, *Tehlikeli Oyunlar*'ın kahramanı, Hikmet Benol için günlük hayatın olağan akışında hiç de fark edilemeyecek türden olaylar dahi bir kaygı meselesi hâline gelebilmektedir. "Bir şeyler yemeliyim, bu boşluğu ortadan kaldırmalıyım. Buzdolabına gitsem... Kafasında yaptığı mutfak yolculuğunu yarıda kesti: Buzdolabı yok" (Atay, 2010, s.22). "Ses vermeyen tahtalara basarak ilerledim albayım; odanın kapısına varmak üzereydim. Hemen mutfağı düşünmeğe başladım: Eski çayı musluğa dökerim; hepsini değil yalnız suyunu. Islak yaprakları da çöp tenekesine. İki bardak, kaşıklar, tepsi, çay kutusu, demlik, şeker..." (Atay, 2010, s.23). Bir sayfa arayla yer alan bu alıntılarda da görüleceği üzere -buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür- Hikmet, mutfağa gitmek, çay demlemek gibi üzerine düşünülmeden yapılan eylemleri dahi zihninde önceden tasarlamaktadır. Hikmet'in sıradan olayları dahi kendisi için sonunda kaygı doğuracak bir seçim hâline getirmesi onun ne denli kaygıya dönük bir insan olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü o, çay demlemek gibi üzerinde düşünülmeden yapılan bir eylemin olası sürecini zihninde önceden tasarlar ve bu tasarlama bir anda konuyu önemli bir seçim hâline getirir ve bu da onda bir kaygı doğurur. Bu kaygının sonucunda da Hikmet tasarladığı işi yapmaz / yapamaz. Hikmet'in bu yapıda bir insan olması yani en sıradan şeyleri dahi kendisi için bir özgürlük sorunsalı hâline getirmesi, bütün hayatı boyunca kaygı duyumsayarak geçirmesini de açıklar. Ayrıca Hikmet'in en basit şeyleri dahi sorunsal hâline getirip bundan kaygı duyması, hiçbir şeyin sorunsal hâline gelmediği, sadece oyunların ve hayali kişilerin olduğu bir gecekonduya taşınmasını da açıklar mahiyettedir. Bütün hayatını kaygı içerisinde olmak şeklinde tanımlayan Selim Işık, en sonunda eve kapanıp intihara karar vermiş ve intihar etmişti. Benzer bir şekilde Hikmet de kaygılardan bunalıp kaygının olmadığı, kendi gibi olabilmeyi umduğu gecekonduya taşınmış fakat gecekondu öncesinin kişileri ve olaylarından tam olarak kurtulamadığı için kendini intiharın eşiğinde bulmuştur. "Evet, zor oluyor gecekonduda artık, diyordum. Bilge'ye belli etmedim ama, ben galiba artık sizinle ve dul kadınla birlikte yürütemeyeceğim bu hayatı. Ben Bilge'yi istiyorum albayım. Belki kızacaksınız ama, onunla her şey başka türlü oluyordu" (Atay, 2010, s.461). Bu satırlar Hikmet'in kendini atacağı yahut düşeceği balkona gitmeden hemen öncesinde albaya söylediği sözlerdir. Bir daha kaygı olmasın diye gelinen yerde dış dünyadaki kaygı kaynaklarından birinin -Bilge'nin- ağır basması Hikmet için ölümü tercih etmeye denk düşmüştür.

SONUÇ

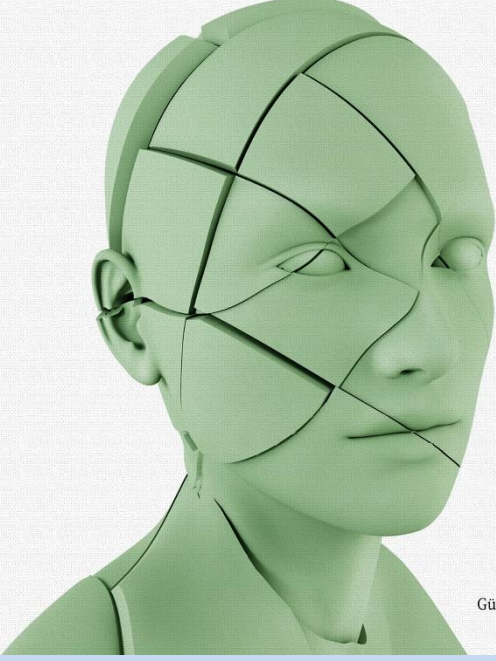
Varoluşsal anlamdaki kaygı, korkudan farklı ve çoğu zaman özgürlükle birlikte tezahür eden bir fenomendir. Özellikle kendini, kendi gibi olmanın karşısında bulan bireyin kendi gibi olma / olmama karşısındayken duyumsadığı kaygı ve özgürlük, bu iki fenomenin son derece girift bir şekilde iç içe olduğunu gösterir. Kendi gibi olabilmesinin önünde birçok engel olan modern birey için kendi gibi olmayı istemek toplum nezdinde bir suç gibi telakki edilmektedir. Kendi gibi olmak isteyen bireyin bir mücrim gibi telakki edildiği toplumlarda birey, ya kendi gibi olmayı ertelemekte ya da bunu bastırarak böyle bir şey hiç yokmuş gibi yaşamaktadır her günkü hayatını. Bununla birlikte toplumsal baskı daha yoğun olduğu için bu tip toplumlarda, kendi gibi olmak isteyen bireyin bu isteğinin bireyde yaratacağı iç sıkıntısı (kaygı) daha yoğun hissedilir. Bu makalede konu edilen romanların ana kahramanlarının üçü de benzer sosyal çevrelerde yaşayan ve kendi gibi olmak isteyen bireylerdir. Kendi gibi olmak isteyen Selim Işık, Turgut Özben ve Hikmet Benol için de kendi gibi olmak kararını almak ve bunu hayata geçirmek kolay olmamıştır. Adı anılan üç kahraman da önce kendi gibi olmayı istemiştir. Ardından bu istek, kahramanları kendi gibi olmak ya da olmamak gibi bir özgür seçimin karşısına getirmiş ve kendini bu tip bir özgürlüğün karşısında bulan kahramanlarda bir kaygı hâli geliştirmiştir. Kahramanların bu anlarda yaşadıkları, hissettikleri özgürlük ve kaygının iç içeliğini gösterdiği gibi özgürlük ve kaygı fenomenlerinin varoluşsallığını da ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Atay, Oğuz. (2010). *Tehlikeli Oyunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, Oğuz. (2013). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aşar, H. (2014). "Heidegger ve Sartre Felsefesinde "Kaygı" ve "Bulantı" Kavramlarının Analizi" *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 85-99.
- Aşkın, Z. (2008). "Kant ve Heidegger'de Özgürlük Sorunu", *Kaygı Dergisi*, 11: 53-67.
- Avcı, İkbâl Bozkurt (2016). "Jean-Paul Sartre'ın Varoluşçu Düşüncesinin İzlerini Modern Sinemada Aramak: Çölde Çay Filmi." *Selçuk İletişim*, 9 (3): 321-342
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Camus, Albert. (1992). *Sisyphos Söyleni*. Tahsin Yücel (Çev.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Çiftçi, Erdem (2013). "Bir Yazgı Olarak Kaygı" *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 6 (2), 12-18
- Deren, S. (2013). "Angst ve Ölümlülük." *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6, 111-127
- Dostoyevski, F.M. (2003). *Karamazov Kardeşler*. Ergin Altay (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dostoyevski, Fyodor Mihailoviç. (2013). *Yeraltından Notlar*. Mehmet Özgül (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergül, Öykü. (2003). "Heidegger 'in Varoluşçu Ontolojisi." *Kaygı Dergisi*. 2: 68-72
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. Kaan Ökten (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İncil. (1999). İstanbul: Kitab- 1 Mukaddes Şirketi.
- Karabulut, Dilnur (2014). *Heidegger Felsefesinde Kaygının Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kaufmann, W. (2001). *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*. Akşit Göktürk (Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2005). *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*. İbrahim Kapaklıkaya (çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2012). *Kaygı Kavramı*. Türker Armaner (Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özaltıok, Bülent Aytok. (2018). Oğuz Atay'ın Romanlarında Varoluşçuluk. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Sartre, Jean Paul. (1996). *Varoluşçuluk*. Asım Bezirci (Çev.). İstanbul. Say
- Sartre, Jean Paul. (2014). *Varlık ve Hiçlik*. Turhan Ilgaz, Gaye Çağlayan Eksen (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Timuçin, Afşar. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Varoluşçuluk. (2009). *Türkçe Sözlük*. 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Fikret (2016). *Heidegger'de Özgürlük Sorunu*, Genç Akademisyenler Sempozyumu, (643-663).

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

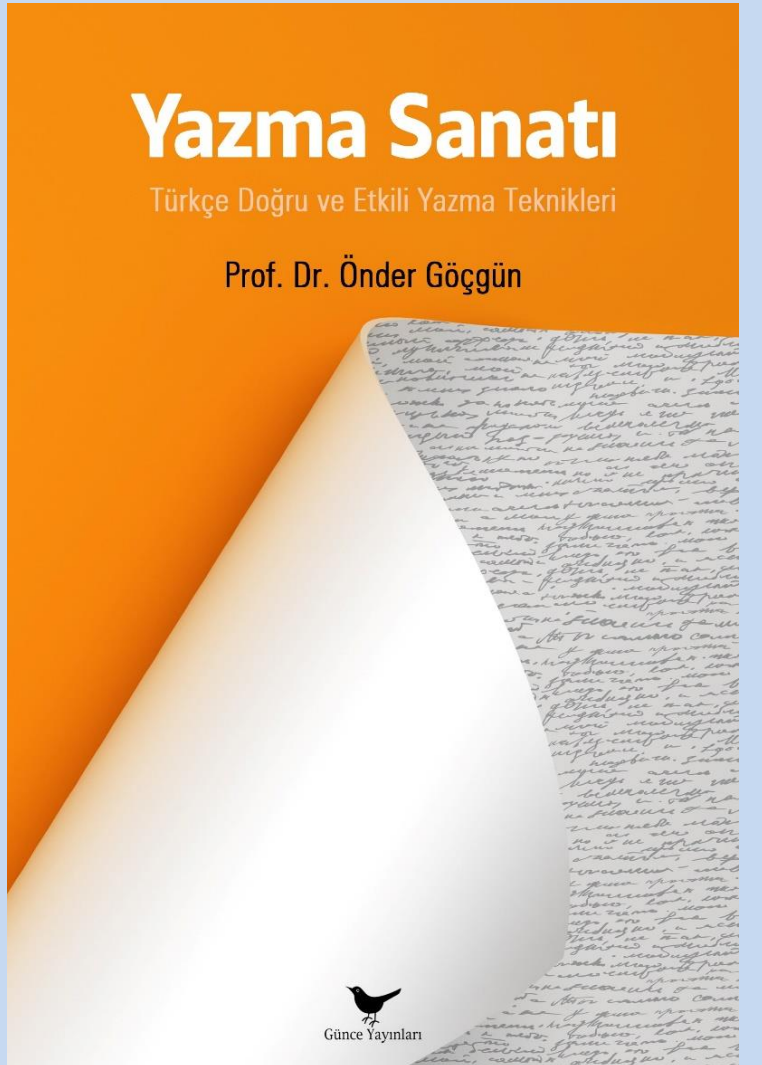

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları